

Svaštice: O počecima

Ako ste pročitali naslov možda očekujete neki duhovit sadržaj, no zapravo ćemo na ležeran način navoditi raznolike antičke crtice ili – kako glasi hrvatski prijevod za στρωματεῖς¹ – svaštice. Bavit ćemo se tim svašticama čim prije jer „početak je više nego polovica svega” (πλείον ἢ ἥμισυ τοῦ παντός εἶναι ἡ ἀρχή),² ili barem „onaj koji je započeo obavio je pola posla” (*Dimidium facti qui coepit habet*)³ – ali kako uopće započeti? Ovaj članak nema toliko uzvišen stil da bi zahtijevao invokaciju, pa su barem Muze sigurne od smetnji. Vjerujem da cijene svaki trenutak mira kad ih ne dozivaju učenici koji skandiraju Homera ili Vergilija, ili još bolje Hesioda koji spominje svih devet, a ne samo onu glavnu sestru lijepa glasa.⁴ Opet, rijetko kad se zaziva ostale – kad ste učili o njima, vjerojatno ste morali koristiti mnemotehniku akronima njihovih imena, *TUM PECCET*,⁵ da biste ih lakše zapamtili, no ovdje ih nećemo detaljno opisivati da ne prekršimo maloprije obećano neometanje Muza.

Zadržimo se radije na akronimu – ako pročitate početno slovo svake rečenice u uvodnom odlomku, zaključit ćete da smo počeli *ab ovo* („od jajeta”). Biste li možda radije počeli *in medias res* („u središte stvari”)? Ako da, iskupit ću se navodeći izvor tih izraza. Rimski pjesnik Horacije u poslanici *Ars poetica* komentira početak *Ilijade: nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo; semper ad eventum festinat et in medias res non secus ac notas auditorem rapit*⁶ („ne započinje o Trojanskom ratu od blizanačkog jajeta; uvijek žuri prema kraju te nosi slušatelja u središte stvari kao da su poznate”), čime zapravo ističe da pjesnik ne pripovijeda kronološki, tj. od rođenja glasovite Helene – koja se izlegla iz Ledinog i Zeusovog „blizanačkog jajeta”⁷ s bratom Poluksom pored drugog blizanačkog jajeta koje je sadržavalo Klitemnestru i Kastora, djecu kralja Tindareja – nego da započinje od događaja u

¹ Στρωματεῖς (*Svaštice*, ali moglo bi se prevesti i *Krparije*) djelo je nastalo u 2. st, a pripisuje se teologu Klementu Aleksandrijskom koji je povezivao grčku filozofiju i kršćanski nauk. Taj je naslov dobilo zato što se bavi raznovrsnim temama bez stroge strukture ili sustavnosti.

² Arist. *Eth. Nic.* 1098b.

³ Hor. *Epist.* I, 2, 40.

⁴ Kaliopa, zaštitnica epske poezije čije ime dolazi od riječi καλός 3 (lijep) i ὄψ (glas). Hesiod u epu *Teogonija* kaže da je ona najstarija Muza, a i drugi autori poput Platona, Diodora Sicilskog i Ovidija spominju ju kao prvakinju među sestrama.

⁵ Taliya, Uranija, Melpomena, Polihimnija, Erato, Klio, Kaliopa, Euterpa, Terpsihora – kćeri Zeusa i Mnemosine (manje božanstvo koje je personifikacija pamćenja /μνήμη – sjećanje/) i zaštitnice raznih umjetničkih ili znanstvenih područja.

⁶ Hor. *Ars P.* 147–149.

⁷ Leda je bila spartanska kraljica, žena kralja Tindareja, koju je Zeus zaveo u obličju labuda. Njezina djeca – Kastor i Klitemnestra kojima je otac Tindarej te Poluks i Helena kojima je otac Zeus – izlegla su se iz jajeta. Različite verzije mita donose različite podatke o broju i rasporedu jaja.

ratu koji je tada trajao već devet godina. Osim toga, Horacije je zaslužan za ništa manje zanimljiv izraz – *ab ovo usque ad mala*⁸ („od jajeta pa sve do jabuke”) – kojim opisuje što su Rimljani jeli na početku, a što na kraju gozbe. Spominje to dok ismijava mane jednog pjevača koji ne želi pjevati kad ga se zamoli, ali zato ne može ušutjeti tijekom čitave gozbe, kad bi uzvanici radije htjeli malo mira. U istoj satiri Horacije se zapitao pogoršavamo li se zbog čudi ili zbog loših navika: *denique te ipsum concute, numqua tibi vitiorum inseverit olim natura aut etiam consuetudo mala*⁹ („stoga pretresi sebe samoga; da nije priroda jednom što od mana u tebe zasadila, ili ipak loša navika”).

Opet se valja vratiti na početak; ne skroz do kozmogonije i teogonije, nego barem do početka ljudskog roda. Što se čudi tiče, Hesiod u epovima *Teogonija*¹⁰ te *Poslovi i dani*¹¹ navodi Prometejeve svađe s bogovima i njihove posljedice. Jednom je trebalo odlučiti koji dio žrtvene životinje treba posvetiti bogovima, a koji će pojesti ljudi. Prometej je zaklao bika i podijelio njegove dijelove. Između hrpe kvalitetnijih dijelova mesa prekrivenog potrbušinom i hrpe kostiju omotanih u salo i kožu, Zeus je izabrao drugu. Ljut zbog Prometejeve varke, uskratio je vatru smrtnicima, no lukavi je Prometej vratio plamen nakon čega su ljudi, kao kaznu, dobili najgore od svih zala – ženu, to jest Pandoru.¹² Zeus joj je dao ćup koji je sadržavao sva zla i bolesti koje otežavaju život, a znatiželjna žena podignula je poklopac te su sve pošasti izletjele dok je jedino nada ostala zatvorena. Tako je priroda ljudi, pod utjecajem zlih sila koje se nalaze posvuda, krenula postajati lošijom nego što je bila. Što se loših navika tiče, ljudski naraštaji s vremenom postaju sve gori. Po uzoru na Hesiodovih pet naraštaja¹³ koji se uspoređuju s kovinama i njihovim kvalitetama, Ovidije je opjevao četiri:¹⁴ zlatni, srebrni, brončani i željezni, izbacivši naraštaj junaka koji se nalazio između brončanog i željeznog te je jedini bio poboljšanje u odnosu na prethodni.

Malo je prekasno da se vratimo u zlatni naraštaj, ali možemo se barem vratiti na priču o počecima i kojim putem odlazimo dok idemo prema kraju. Suprotno linearnom poimanju vremena koje dominira kod nas, orijentalna i drevnogrčka

⁸ Hor. *Sat.* I, 3, 67.

⁹ Hor. *Sat.* I, 3, 34–36.

¹⁰ Hes. *Theog.* 535–616.

¹¹ Hes. *Op.* 47–105.

¹² Pandora, „svime obdarena” (πάς, πᾶσα, πᾶν – sav, δῶρον – dar) jer su je po Zeusovom nalogu stvorili Hefest, Atena, Afrodita i drugi bogovi. Bila je žena Prometejevom bratu Epimeteju „koji razmišlja unazad”; prefiks ἐπι- (na, iza) i μητις (razboritost, savjetovanje), dok Prometej „razmišlja unaprijed”; prefiks προ- (naprijed, ispred).

¹³ Hes. *Op.* 109–201 mjesto je gdje nalazimo kronologiju ljudskih naraštaja: zlatni, srebrni, brončani, junački i željezni. Svaki, osim junačkog, biva gori od drugog po psihičkim (destruktivnost, pohlepa, nepravda i bezakonje se povećavaju dok se duhovnost i sloga srozavaju) i fizičkim osobinama čovjeka (životni vijek postaje kraći). I to se odvija ciklički jer se naraštaji smjenjuju unedogled.

¹⁴ Ov. *Met.* I, 89–150.

tradicija zastupale su cikličko poimanje vremena; na tragu toga, zgodno je spomenuti priloge *olim* („nekoć, jednom u prošlosti”) i *ὀπίσω* („nazad”, kad se radi o mjestu) u kontekstu gdje, suprotno svojim primarnim značenjima, označavaju budućnost, pa *ὀπίσω* može značiti „poslije, zatim”, a *olim* može značiti „poslije, jednom u budućnosti”. Nalazimo primjere o kružnoj izmjeni tvari u fragmentima predokratovaca¹⁵ (npr. kod Heraklita iz čijih fragmenata poznajemo teoriju o suprotnostima koje su u vječnoj izmjeni) i kod stoika koji su postavili teoriju o *ekpirozi*.¹⁶ S obzirom na to da je izmjena godišnjih doba ciklična, što je bilo još istaknutije u agrarnom društvu, možemo zamisliti kako bi se ista logika primijenila i na vrijeme općenito; tako Hore,¹⁷ personifikacije godišnjih doba (ili pak sati u danu, ovisno o verziji mita) vječno plešu kolo. Vrte se i *rota Fortunae* („kolo sreće”), vrlo poznato zbog pjesme *O Fortuna* iz srednjovjekovne zbirke *Carmina Burana*.¹⁸ Fortuna je božica koja predstavlja sudbinu, a prikazuje se uz kotač ili kormilo na čijoj kružnici zamišljamo pozitivne i negativne položaje u kojima se čovjek može naći. Zato živimo u stanju neizvjesnosti, no ipak znamo da ćemo, makar očajni, opet biti sretni – a jednom sretni iznova ćemo pasti u neku nemilost. Mogli bismo navoditi još primjera, ali namjera nije bila da predugo kružimo nego samo da zastajkujemo sakupljajući svaštice kao Atalanta¹⁹ koja je skupljala zlatne jabuke trčeći do cilja, pa sada stižemo do kraja naše priče o počecima – *usque ad mala*.

Vjekoslava Margetić

¹⁵ Oni prije Sokrata; prvi filozofi iz 6. st. pr. Kr. koji su prvenstveno promišljali o početnoj stvari od koje je svijet nastao.

¹⁶ Ciklično izgaranje svijeta i povratak čitave materije u početnu tvar, tj. vatru.

¹⁷ Kćeri Zeusa i Temide (božanska personifikacija pravednog poretka) čija imena i brojevi variraju ovisno o raznim verzijama mita.

¹⁸ Rukopis iz samostana Benediktbeuern koji sadrži pjesme razne tematike (vjerske, ljubavne, krčmarske) od kojih je većina na latinskom jeziku; 1937. neke je od njih uglazbio njemački skladatelj Carl Orff.

¹⁹ Kći kraljice Klimene i arkadskog kralja Jasa (ili beotskog kralja Šeneja). Ostavljena u šumi, othranjena od medvjedice i odrasla među lovcima, postaje junakinja koja sudjeluje u pohodu na zlatno runo te u lovu na kalidonskog vepra. Obećala je brak proscu koji je pobijedi u utrci, dok su gubitnici bivali ubijeni. Nadmudrio ju je Milanion (ili Hipomen) bacivši tri zlatne jabuke – Atalanta je zastajkivala kako bi ih podigla i time izgubila trku.

